

Mezey Lászlóra emlékezve

1984-ben halt meg vasúti baleset következtében, hatvanhat éves volt ekkor. Munkásságának tüzetes megmérése még várat magára. Nagy kár. Tanulmányait csak lapozgatva is kitűnik, hogy *Horváth János, Hajnal István* és *Szekfű Gyula* tanítványaként művelődési múltunk sokoldalú kutatója volt. A mediavisztika számtalan ágát művelte a kodikológia, a paleográfia, a diplomatika, a teológia, a jogtörténet, a liturgiátörténet, az egyház- és intézménytörténet széleskörű ismeretével. Munkásságát két központhoz lehet rendezni. Az egyik: mai műveltségünk gyökereinek kutatása a korai feudalizmus századaiban. A másik: textológiai és kodikológiai vizsgálatai során az 1526 előtti könyvanyag és szövegelemek feltárása.

Műveinek bibliográfiája tükrözi,¹ hogy tudományos pályáját végigkísérte az európai és magyarországi irodalmi műveltség és művelődési kapcsolatok számos kérdése. Hadd utaljak arra, hogy több tanulmányában és könyvében mutatta be a magyarországi irodalmi műveltség elindulását. Bemutatta, miként bontakozott ki a fejlődés az Árpád-kor végének népi, vallásos mozgalmáiból. Több írásában foglalkozott az *Ómagyar Mária-siralommal* és a Margit-legenda eredetkérdésével. Bebizonyította, hogy a Mária-siralom a női hallgatóság számára készült a középkori laikus nőmozgalmat, a beginizmust jellemző tartalommal.² Fényt derített az *Ómagyar Mária-siralom* és a Margit-legenda európai összefüggéseire.³ Kutatási eredményeit *Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén* című művében foglalta össze (Bp., 1955).

A magyar írásbeli kultúra kezdeteinek és kultúrahordozóinak körét továbbfejlesztve új területeket tárt fel: elsősorban a latinul tanuló deákok szerepét nemzeti műveltségünk megalapozásában. *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlatja* című monográfiájában (Bp., 1979) kibontakozott egy társadalmi réteg, a latin nyelvű deákság képe, mely Szent István korától kezdve szolgált a magyar társadalom írás iránti igényét a jogszolgáltatástól az irodalomig. Kimutatta a deákság kapcsolatait a korabeli Európa intézményeivel, iskoláival, az úgynevezett antik örökséggel. Tág látóhatárral tekintette át az európai műveltség egész területét az antik Róma utolsó századaitól kezdve a XIV. század végéig. Európai szemléje Bizáncot is magába foglalta, igen alaposan felmérve a magyar szellemi élet korai

századaira gyakorolt görög hatásokat. Az analógiákat a gyér magyar adatokkal egyeztetve rekonstruálta. Kutatásainak súlyát az írástörténetre helyezte. Kardos Tibor kiemelte a deákságot létrehozó intézmények, szervezetek, az iskolai oktatás pontos leírását és elemzését. „A deákságnak mint szorosan vett egyházi és világi írástudó rétegének megjelenését úttörő módon ábrázolta. A különféle oklevelek írástörténeti és stilisztikai elemzése e tudományágnak Hajnal István tanítványához méltó teljesítménye.”⁴

Nem kisebb értéket képvisel kodikológiai munkássága, a magyar középkor könyvanyagának kutatása. Tudományos munkássága 1944-ben *A devotio moderna és kódexirodalmunk* című értekezésével indult, ezzel nyert egyetemi doktori fokozatot. Később Mátrai László felfigyelt rá, mikor *Szent István XIII. századi Verses históriája* című tanulmányához⁵ a budapesti Egyetemi Könyvtár két latin kódexét használta,⁶ és a salgótarjáni tanárt munkatársává fogadta. 1947-től 1954-ig a könyvtár kéziratárában dolgozott. 1952-től a kéziratár vezetője volt. A könyvtárban alkalmas tudományos környezetbe került. Valójában itt lett a kodikológia mestere.

A budapesti Egyetemi Könyvtár gazdag középkori anyagát számon tartotta ugyan a hazai és külföldi mediavisztika, használatát azonban megnehezítette az a körülmény, hogy a gyűjteménynek nem volt modern katalógusa. A Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent katalóguskötetek,⁷ bár korukban tiszteletet ébresztettek, de több mint fél évszázad múltán már csak jobb híján elégtették ki az igényeket. A szintén tekintélyes számú latin kódexszel rendelkező Országos Széchényi Könyvtár már 1940-ben közzétette állományának a korszerű igényekhez mért részletes jegyzékét.⁸ A budapesti Egyetemi Könyvtár a hatvanas évek elejéig adós volt ezzel. A könyvtár latin kódexeinek új, tudományosan pontos katalógusának elkészítése Mezey Lászlóra várt. És ő ezt a feladatot személyes ügyének is tekintette.

A munkához szükséges felkészültségéről tanúskodik *Problémák és megoldások a kódexkutatásban* című tanulmánya.⁹ A kódex-kutatás eszközeinek gyakorlati alkalmazására mutatott be egy példát a betű és a tartalom vallomásának viszonyairól. „Írás és szöveg: e két pillérré épül fel egy kódex meghatározása. Írásmód és tartalom kölcsönös viszonyának vizsgálata juttathat egy kódex korát, származását illetőleg valamennyire megnyugtató eredményhez. A paleográfia, mely az írást veszi szemügyre, a történelmi kutatás, amely a szöveg, a tartalom keletkezésének és változásainak körülményeit vizsgálja, egyaránt nélkülözhetetlenek abban a munkában, amit egy kódex helyének megjelölése időben és térben, a datálás és lokalizálás jelent.”¹⁰ Ezeket a kritériumokat alkalmazta, mikor a budapesti Egyetemi Könyvtár 132 latin kódexének katalógusát készítette. A katalógust az első szótól az utolsóig

latin nyelven írta. Minden egyes kódex leírásában egységes elveket követett, egységes felépítést valósított meg: a kódex kéziratári jelzete; keletkezési ideje és a datálást szolgáló adatai; könyvészeti adatai; paleográfiai típusa; írástűkre (egy hasáb vagy több); a díszítések sajátosságai, színei: a másoló személyek, vagy a beíró kezek száma; provenienciája; a possessor vagy possessorok; végül részletes bontásban ismertette a kódex tartalmát. Több helyen bibliográfiai fejezetet is beépített, de nem törekedett a magyar szakirodalom teljes kiaknázására. A katalógusban feldolgozott anyag használatát többféle mutatóval egészítette ki. Azt hiszem, el lehet mondani, hogy jobb kódexkatalógus azóta sem jelent meg.¹¹

Nem tudok minden személyesség nélkül szólni arról, hogy könyvtári esztendőim alatt a kéziratár munkatársaként figyelemmel kísérhettem munkáját. Tanúja voltam annak, hogy a katalógus elkészítése az alkotó munka örömét jelentette számára. Megragadott, ahogy lobogó heve egyesült hűvös módszerével. Jórészt neki köszönhetem ismereteimet a kéziratár tanári kutatószobájában, a páncélszekrényben őrzött felbecsülhetetlen értékekről, a Corvinákról, amelyek 1877-ben érkeztek haza Konstantinápolyból. Emlékszem élményszerű magyarázataira munkája közben. A *Tacitus-kódex*ből¹² szinte megelevenedett a kódex tulajdonosa, Vitéz János, pedig csak egy sajtó kezű bejegyzésével, nevének feltüntetésével szerepelt. Vagy, váratlan gyöngyszem: a *Curtius Rufus Nagy Sándor tetteiről* szóló kódexben,¹³ amely Beatrix királynő kódexe volt, az előzéklapon a furcsa jelek, egy titkosírás betűi. Talán a magyar történelemnek egy eddig ismeretlen epizódját őrizték meg? Ő fejtette meg *Gerézd*i Rabánnal és *Orosz* Gáborral. És közben sokfelé biztatott. Mivel fontosnak tartotta, hogy a kódexkatalógusban feltüntesse a papírkódexek vízjeleit, engem bízott meg az elkészítéssel. A műben ez csupán egy morzsa, de tartalmas stúdium volt, hozzásegített a bizonytalan eredetű kódexek származásának pontosabb meghatározásához.¹⁴

Az 1526 előtti szövegemlékek utáni nyomozása is a budapesti Egyetemi Könyvtárban kezdődött. Itt bukkant rá egy kicsiny könyvre,¹⁵ amelynek kötéstábláját pergamen borította. A pergamen lefejtése után a szöveg insularis írása, szövegtörténeti, szövegkritikai vizsgálata nyomra vezetete: egy korai karoling kódextöredéket fedezett fel, *Beda Venerabilis* versének töredékét.¹⁶

Ez a felfedezés ösztönözte arra az értékmentésre, amely negyedszázadon át mintegy misszió volt számára. Minden pergamendarabka könyvtáblákban, iratborítóként, bordacsíkokon, könyvkötések tömítőanyagában, akár épen, akár tépedten vagy sérülten a könyvnyomtatás után elpusztult kódexek képviselője. Alkalmas arra, hogy vallomást tegyen középkorunk művelődését tápláló, formáló áramlatokról, műfajokról, szerzőkről, egykor virágzó

könyv- és íráskultúráinkról. Életre keltésük módszerét a régészéhez hasonlította, aki a funkció ismeretében egy földből előkerült csekély töredék alapján is helyre tudja állítani az épülettag megközelítő képét, sőt modelljét is. A fragmentum-kutatást az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának keretében szervezte. 1970-től mint egyetemi és Eötvös-kollégiumi tanár erre készítette fel hallgatóit, későbbi munkatársait. A kutatás 1974-ben kezdődött a budapesti Egyetemi Könyvtárban, ahol a raktári anyagból kigyűjtött töredékőrző könyvekről lefejtették a pergament és restaurálták. Ezt követte a tartalmi feldolgozás. A forrásanyag-feltárás szervezési és kutatási módszereiről 1978-ban számolt be az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményeiben.¹⁷ Néhány példán bemutatta a tartalmi vizsgálat problémáit és a megoldás módszereinek néhány szempontját. A budapesti Egyetemi Könyvtárból előkerült háromszáz töredék latin nyelvű katalógusa 1983-ban jelent meg.¹⁸ A munkát egy teljes képet nyújtó sorozat első kötetének szánta. De az utolsó lett, amire még ő ügyelt. A további kötetek már nélküle készülnek.

Mire lehet emlékezni még?

Talán életútjának arra a boldog pillanatára, amikor 1968 nyarán a leuveni egyetemi könyvtár kéziratárában kezébe vehetett egy rózsaszín bőrkötésű fatáblák közé zárt kódexet, benne a magyar líra kincsével, az *Ómagyar Mária-siralommal*. Opponenseinek válaszolva akadémiai doktori disszertációja megvédésén felidézte ezeket a pillanatok: „Felvonultak előttem a kódex lapjain az utolsó Árpádok kancelláriájának különböző írástílusával írt kollációk és nyomon követtem a Siralmat beíró kéz tiszta és gyakorlott levélírását. Már írtam arról, hogy kik számára költötték át magyarra Geoffroy de Breuteuill Planctusát. E megállapításomhoz a kódex olvasása újabb érveket szolgáltatott. De bizonyossá tették a löveni napok azt is, hogy e csodálatos lírai alkotással egyetemet járt, kancelláriai klerikus ajándékozta meg az akkor még csak eljövendő magyar irodalmat. A kódexünket őrző városban egymástól nem messze áll az Universitas Lovaniensis és a beginák udvara. Az annak idején általam bemutatott hazai penitensek egyszerű buzgósága és a clerici domini regis – a király úr deákjainak európai universitásokon nevelt deákossága együtt indította máig tartó útjára Magyarország deáki történetét is, a magunk nyelvén szóló literaturát.”¹⁹

Azt még megérte, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 1982-ben flamand vonatkozású ősnymtatványok és kéziratok gyűjtemények cseréje érdekében megszerezte az *Ómagyar Mária-siralom* megőrző *Leuveni kódexet*.

- 1 *Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Mezey László, összeáll. MADAS Edit és SARBÁK Gábor, Bp., 1988. Mezey László munkásságának bibliográfiájával.*
- 2 TARNÓC Márton, *Mezey László, It* 1985, 535.
- 3 BORZSÁK István, *Mezey László, ItK* 1985, 264.
- 4 Kézirat. MTAK Levéltár.
- 5 Megjelent: *Magyar századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez, Bp., 1948, 41–51.*
- 6 Cod. lat. 67. *Breviarium Praemonstratense*; Cod. Lat. 104. *Breviarium Strigoniense.*
- 7 SZILÁGYI Sándor, *A budapesti m. kir. Egyetemi Könyvtár codexének címjegyzéke, Bp., 1881*; SZILÁGYI Sándor, *A budapesti m. kir. Egyetemi Könyvtár kéziratának címjegyzéke, 1–2. k., Bp., 1889.*
- 8 BARTONIEK Emma, *Codices latini medii aevi., Bp., 1940.*
- 9 *Az Orsz. Széchényi Könyvtár évkönyve – 1960, Bp., 1962, 159–165.*
- 10 Uo., 159.
- 11 *Codices latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis quos recensuit Ladislaus Mezey. Accedunt tabulae quae scripturas sub datis exaratas et aliae quae signa chartarum exhibent quas posteriores collegit et notis auxit Agnes Bolgár, Bp., 1961.*
- 12 Cod. lat. 9.
- 13 Cod. lat. 4.
- 14 KENYERESNÉ BOLGÁR Ágnes, *Proveniencia és vizsgálata (A „mérleg” az Egyetemi Könyvtár papírkódexeiben), Bp., 1962.*
- 15 *Mirabilia urbis Romae, Venetiis, 1527.*
- 16 *A budapesti Egyetemi Könyvtár VIII. századi Beda-töredéke, Magyar Könyvszemle, 1962, 1. sz., 18–24.*
- 17 *Fragmenta Codicum. Egy új forrásterület feltárása (1974. január–1975. július), MTA I. Oszt. Közl., 1978, 65–90.*
- 18 *Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis. Recensuit Ladislaus Mezey cum sociis in opere Adriana Fodor, Editha Madas, Tünde Wehli, Josepho Török, Paulo Timkovics, Gabriele Sarbak, Zoltano Falvy, Petro Erdő, Bp.–Wiesbaden, 1983, 1988.*
- 19 Kézirat K. B. Á. tulajdonában.